

УДК 159.938.3:378

ЗАЛЕЖНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВІД ЇЇ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ

Каткова Т.А., старший викладач
кафедри психології

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

Варіна Г.Б., старший викладач
кафедри психології

*Мелітопольський державний педагогічний
Університет імені Богдана Хмельницького*

У статті проаналізовано вплив індивідуально-психологічних властивостей на професійну активність. Створено моделі ділової людини, орієнтованої на успіх. Проведено дослідження індивідуально-особистісних якостей, що впливають на професійну активність суб'єкта діяльності.

Ключові слова: активність, діяльність, ергічність, мотиви професійної діяльності, потреби, професійна активність, соціальна активність.

В статье проанализировано влияние индивидуально-психологических качеств на профессиональную активность. Созданы модели делового человека, ориентированного на успех. Проведено исследование индивидуально-личностных качеств, влияющих на профессиональную активность субъекта деятельности.

Ключевые слова: активность, деятельность, эргичность, мотивы профессиональной деятельности, потребности, профессиональная активность, социальная активность.

Katkova T.A., Varina G.B. PROFESSIONAL ACTIVITY DEPENDENCE PERSONALITY FROM INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL QUALITIES

The article analyzes the influence of individual psychological properties of the professional activity. The model business person oriented success. A study of individual personality traits that affect the subject of professional activity.

Key words: activity, activities, erhichnist, activity of professional motives, needs, professional activity, social activity.

Постановка проблеми. Виникнення нових груп ринкових професій в умовах переходу нашого суспільства до ринкової економіки зумовлює особливі вимоги до рис та якостей суб'єкта діяльності. Як засвідчує практика, досягнення успіху в професійній та підприємницькій діяльності вимагає від індивіда широкого переліку особистісних рис. Актуальним є дослідження індивідуально-особистісних якостей суб'єкта діяльності, які сприяють успішності в професійній і підприємницькій діяльності.

Аналіз стану розробленості проблеми в спеціальній літературі. Теоретичною основою нашої роботи були дослідження психологів П.К. Анохіна, Л.І. Божович, А.В. Карпова, Є.О. Клімова, А.І. Крупнова, О.М. Леонтьєва, В.С. Мерліна, В.М. Мясичева, Б.І. Міхова, В.С. Мухіної, В.Д. Небиліцина, В.М. Русалова, Л.М. Собчик та ін. [4; 5; 7; 8; 11; 10; 12; 15; 16]

Проблематика роботи. Взаємозв'язок між індивідуально-психологічними властивостями особистості та її професійною ак-

тивністю проявляється в тому, що суб'єкти діяльності з інтернальним локусом контролю, а також з високим рівнем соціальної ергічності можуть бути більш професійно активними, ніж суб'єкти діяльності з екстернальним локусом контролю. Серед особистісних передумов успішності в професійній діяльності одне з визначальних місць посідають риси, безпосередньо пов'язані з активністю суб'єкта, його діловою ергічністю. Предметна ергічність характеризує рівень потреби людини в освоєнні предметного світу, жагу діяльності, прагнення до розумової та фізичної праці, ступінь залучення. Тому в нашому дослідженні багато уваги приділено дослідженню «активності». Рішення багатьох практичних завдань стає неможливим без опори на фундаментальні психологічні знання. У сучасному науковому знанні існують деякі дослідження, у яких з різних позицій розглядається сутність активності, підприємництва та індивідуально-психологічних передумов успішності в різних сферах ділової активності.

Основна мета роботи полягає у виявленні індивідуально-психологічних властивостей, які сприяють професійній і діловій активності суб'єкта діяльності. Відповідно до мети пріоритетними завданнями дослідження ми визначили такі:

- визначити теоретичні підходи до вивчення проблеми сутності, структури активності;

- розглянути індивідуально-психологічні передумови професійної та ділової активності;

- визначити модель ділової людини, орієнтованої на успіх;

- провести діагностику з метою виявлення індивідуально-особистісних якостей, що впливають на професійну активність суб'єкта діяльності;

- проаналізувати вплив рівня суб'єктивного контролю на професійну активність.

Виклад основного матеріалу. З проблемою активності ми зустрічаємося в процесі вивчення різних явищ дійсності. Існують загальні ознаки, які складають основу цього поняття. Але широке коло застосування поняття активності та недостатня його визначеність приводять до різних його тлумачень.

По-перше, активність іноді розглядається як діяльність, життєдіяльність і взаємодія взагалі [13]. На погляд А.І. Крупнова, суміш понять активності, діяльності та життєдіяльності не виправдана. При такому розумінні активності вона втрачає свій особистий смисл. Більш правильним є визначення активності як однієї з характеристик дії чи взаємодії, якісної та кількісної міри діяльності.

Друга тенденція в тлумаченні активності зводиться до роздивляння її чи як внутрішньої здібності об'єкта до взаємодії, чи як сукупності властивостей, які проявляються у взаємодії з іншими об'єктами.

Якщо узагальнити усі визначення активності, то можна побачити, що вона, з одного боку, розуміється як міра діяльності, рівень протікання процесу та взаємодії взагалі, а з іншого – як потенційні можливості об'єкта до взаємодії.

Правомірно припустити, що активність людини виступає як у формі внутрішніх процесів взаємодії, так і у формі зовнішніх їх проявів. Іншими словами, вона може бути охарактеризована, з одного боку, як особлива здібність «в собі», а з іншого – як властивість, що проявляється в різних взаємовідносинах з дійсністю. Для повної та об'єктивної оцінки активності необхідне комплексне вивчення її проявів у різних сферах поведінки та діяльності людини, специфіки рушійних сил.

Важливим моментом у розумінні активності є уявлення про її джерело, тобто початкову ініціативу в реальній взаємодії об'єктів. Так, В.І. Крем'янський характеризує активність як сукупність змін і дій об'єкта, підкреслює, що вона детермінується головним чином самим об'єктом і залежить від його внутрішніх суперечок, що опосередковують вплив зовні [6, с. 6].

Таким чином, якщо об'єднати найбільш загальні та суттєві ознаки поняття «активність», то воно включає в себе:

- по-перше, кількісну та якісну характеристику рівня інтенсивності протікання процесу чи будь-якої взаємодії;

- по-друге, кількісну та якісну характеристику потенційних можливостей об'єкту до взаємодії;

- по-третє, уявлення про джерело будь-якого процесу чи взаємодії, яке виходить головним чином із внутрішніх протиріч самого об'єкту, опосередкованих впливом зовні [14].

С.Ю. Головін так визначає активність: «У психології активність виступає в співвіднесенні з діяльністю, є динамічною умовою її становлення та видозміни як властивість її особового руху. Її характеризують:

- великою мірою – обумовленість справлених дій специфікою внутрішніх станів суб'єкта в момент дії, на відміну від реактивності, коли дії обумовлені попередньою ситуацією;

- довільність – обумовленість метою суб'єкта, на відміну від поведінки польової;

- надситуативність – вихід за обмеження похідних цілей, на відміну від пристосованості як обмеження дій вузькими рамками заданого;

- значна стійкість діяльності щодо прийнятої мети – на відміну від пасивного уподібнення предметам, з якими доведеться зустрітися суб'єкту при здійсненні діяльності».

Особистість формується в процесі активної взаємодії з навколишнім світом. Активність забезпечує і пристосування до навколишнього середовища, але її зміна стимулює участь особистості в житті, у діяльності.

Щодо питання про джерела активності особистості, то в психології існували різні точки зору.

Вперше питання про активність особистості було поставлене австрійським психіатром З. Фрейдом. Основні положення цієї теорії зводяться до наступного: джерелом активності людини є інстинктивні спонукання, що дані їй від народження та передаються у спадщину. Це світ інстинк-

тів, біологічних і фізіологічних пробуджень, потягів, несвідомих імпульсів, природа яких, за Фрейдом, невідома та непізнана. В основі його теорії лежить біологічне начало в людині та відрив психіки від діяльності. Важливим у теорії Фрейда можна вважати його звернення до сфери підсвідомого у психіці людини [3].

Неофрейдисти, відходячи від основних постулатів Фрейда про несвідоме, пішли по лінії зменшення ролі сексуальних потягів у роз'ясненні психіки людини й у пошуках нових рушійних сил людської поведінки. Неофрейдизм виходить з признання вирішальної ролі середовища, тим самим замість біологічних ними висувалися механізми соціального порядку. Але несвідоме лише наповнювалося новим змістом: місце нереалізованих сексуальних потягів зайняли прагнення до влади внаслідок почуття неповноцінності, колективне несвідоме, що виражалося в релігійній символіці, мистецтві та передавалося у спадок, неможливість досягти гармонії з соціальною структурою суспільства і викликане цим почуття самотності та інші психоаналітичні механізми відторгнення особистості від суспільства, ворожого, згідно з неофрейдизмом, докорінним тенденціям розвитку особистості [2].

Розглядаючи проблему активності особистості, вітчизняна психологія спирається на ідею активного характеру відбитку, походження свідомості з трудової діяльності, його керівної ролі в поведінці та діяльності людини.

Джерелом активності особистості, з точки зору вітчизняної психології, є потреби (несхідна форма активності живих істот, яка організує та спрямовує пізнавальні процеси, поведінку, уявлення) [3, с. 422; 4].

Потреби – це основна рушійна сила в розвитку людини, що виступає джерелом її (людини) активності, бо процес задоволення потреб виступає як цілеспрямована діяльність. Завдяки потребам життя набуває цілеспрямованості. Усвідомлюючи мету суб'єктивно як потребу, людина впевнюється, що задоволення останньої можливе лише через досягнення мети. Це дозволяє їй знайти можливість оволодіння метою як об'єктом.

За походженням потреби поділяють на культурні та природні. Існують такі види потреб, як матеріальні, духовні та соціальні. Потреби виражаються в мотивах, потягах, бажаннях, які спонукають людину до діяльності та стають формою прояву потреби. Тому виховання потреб – одне з центральних завдань формування особистості [9].

Оцінюючи готовність особистості до діяльності, необхідно виявити особливості мотивації. Мотивація посідає одне з головних місць у структурі особистості та використовується для роз'яснення рушійних сил поведінки, діяльності. У вітчизняних роботах мотив розуміється і як усвідомлена потреба, і як предмет потреби, і ототожнюється з потребою. Але детальний аналіз теоретичних проблем психології мотивації не входить в завдання даної роботи. Ми будемо виходити з того загального підходу до розуміння мотиву як психічного утворення, який закладено у визначенні мотиву як предмета потреби, що спонукає та спрямовує на себе діяльність [1; 8].

Під мотивами В.І. Ковальов розуміє усвідомлення спонукань поведінки та діяльності, які є властивістю особистості та виникають при вищій формі відображення потреб. Під мотивацією він розуміє сукупність мотивів поведінки та діяльності. Важливіша сторона особистості, яка включає систему мотивів (мотивацію) у її ієрархії, розуміється як мотиваційна сфера особистості.

Дослідження В.І. Ковальова показали, що для стійкої високоєфективної діяльності необхідні: по-перше, розвинутий зміст мотивів цієї діяльності, які забезпечують позитивне ставлення до неї; по-друге, достатня сила мотивів; по-третє, стійкість мотивації; по-четверте, визначена структура мотивації; по-п'яте, визначена ієрархія мотивів.

Мотиваційна сфера часто залежить від інтелектуальної сфери, за участю якої мотиваційна сфера формується та розвивається. Емоційна сфера має великий вплив на виникнення та проявлення мотивації з динамічної й енергетичної сторін. Вольова сфера має великий вплив на стійкість мотиваційної сфери.

Особливу актуальність набувають дослідження мотивів професійної діяльності. Одним зі шляхів вирішення цього важливого завдання в процесі дослідження мотивації є розробка та впровадження відбору, особливо у вищі навчальні заклади, залежно від мотиваційних особливостей особистості.

Присутність стійкої професійної мотивації та її цілеспрямоване формування, закріплення в процесі навчання у вищому навчальному закладі значною мірою визначають наступну успішність у професійній діяльності, ставлення до роботи.

В.С. Мухіна виділяє три види активності здорового індивіда: фізична, психічна та соціальна.

Т.Н. Мальковська вслід за багатьма іншими авторами розділяє такі положення про сутність соціальної активності:

1. Соціальна активність – це стійка властивість особистості, яка залежить від її місця в соціальній структурі та соціальної ролі, що виконується.

2. Соціальна активність виступає як спонукач, рушійна сила соціальної діяльності особистості.

3. Діяльність, яка зумовлена соціальною активністю, має характер самодіяльності – творчої, ініціативної, свідомо підсиленої [9; 10].

Для дослідження професійної активності та рівня суб'єктивного контролю було обрано 30 досліджуваних різних професій віком від 18 до 47 років (мешканців міста Мелітополя), яких поділили на три групи.

До першої групи були віднесені активні підприємці, які започаткували власну справу за своєю спеціальністю понад чотири роки тому. Також до цієї групи було віднесено керівників і людей, що займають високе положення на державних підприємствах. Вік цих досліджуваних становив від 38 до 47 років. Це 12 чоловік, двоє з яких юристи, один – психолог, двоє – модельєри, двоє – водії, двоє – лікарі, двоє – косметологи, один – фармацевт. Умовно цю групу назвали «Організатори».

До другої групи були віднесені підприємці, що працюють не більше одного року, а також наймані працівники на держпідприємствах, які планують розпочати власну справу в майбутньому чи досягти кар'єрного росту на своєму місці роботи. Вік цих досліджуваних – від 18 до 29 років. Це 9 чоловік, двоє з яких – лікарі, двоє – технологи на заводі, двоє – швачки, двоє обрали моряцький труд, один – викладач у ВНЗ. Умовно цю групу було названо «Провідні спеціалісти».

До третьої групи віднесені наймані працівники, що не задоволені умовами своєї праці, але вважають неможливими зміни становища. Дослідні цієї категорії працюють робітниками на держпідприємствах або найманцями у підприємств. Це 9 чоловік, що мають професії бібліотекаря, диспетчера, водія, токаря, секретаря, вчителя молодших класів, слюсаря, медсестри та лікаря. Умовно цю групу було названо «Рядові». При виборі методик виходили з основних принципів, що висувуються до них у психодіагностиці, тобто валідності та надійності.

Зроблений огляд теоретичних поглядів на проблему активності суб'єкту діяльності надав можливість визначити, що ця проблема знаходиться на стадії вивчення та не вичерпується в наш час.

Метою роботи було виявлення індивідуально-психологічних властивостей, що сприяють професійній і діловій активності. Для вирішення поставлених завдань було вивчено індивідуально-особистісні та професійно важливі якості суб'єктів діяльності різних статусних груп за допомогою методів спостереження, бесіди, експертних оцінок, методик «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера, «ОСТ» В.М. Русалова, індивідуально-типологічного опитувальника Л.М. Собчик, тесту «Ділові ситуації» Н.Г. Хитрової.

Накопичений у психологічній теорії та практиці досвід та результати експериментального дослідження дозволяють зробити такі висновки.

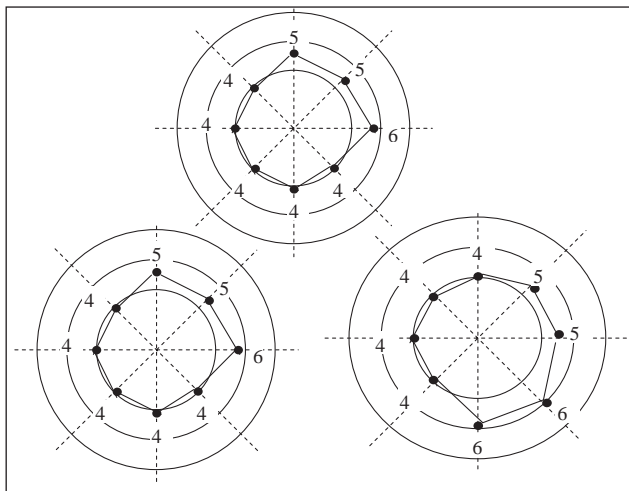
Суттєвою умовою успіху в професійній діяльності є внутрішньопсихологічна характеристика особистості, пов'язана з рівнем суб'єктивного контролю. Дані нашого дослідження підтвердили цю точку зору. З'ясувалося, що успішність реалізації підприємницької діяльності поєднується з досить високою загальною інтернальністю. Тому зростання інтернальності створює передумови для побудови прогнозів реальної успішності та є суттєвою частиною в описі вимог до психологічного профілю ділової людини.

У результаті експериментального дослідження був виявлений прямиий зв'язок між інтернальністю та ергічністю, соціальною ергічністю та пластичністю та зворотній зв'язок з емоційністю.

Понад 90% активних підприємців мають високий рівень загальної інтернальності, що підтверджує нашу гіпотезу. Також важливо відзначити, що всі організатори відрізняються високим рівнем інтернальності в області виробничих відносин, навіть ті, хто працює на держпідприємствах.

За методикою ІТО виявлено, що серед «організаторів» найбільша кількість гармонійних особистостей у порівнянні з іншими статусними групами, 60% з них мають акцентуації за типом «лідерство», «комунікативність», «компромісність», «неконформність». Серед «рядових» переважні типи акцентуації – це «індивідуалізм», «конфліктність», «залежність», «конформність». Також серед них виявлені неврастенічні варіанти особистості.

Аналізуючи результати дослідження за методикою ІТО, можна виявити деяку тенденцію щодо типів особистості, типів реагування, що базуються на властивостях нервової системи у суб'єктів діяльності різних статусних груп. Відзначено, що більшість організаторів, як їх було умовно названо, мають такі графічні схеми:

Опитувальник В.М. Русалова допоміг виявити, що «організатори» у порівнянні з двома іншими групами досліджуваних мають більш високий рівень потреби в засвоєнні предметного світу, прагнуть до лідерства, спілкування, до різноманітних форм предметної діяльності, готові до різноманітних форм спілкування. Також усі «організатори» мають нижче середнього рівень емоційності, що робить їх не дуже чутливіми до невдач у професійній діяльності.

За допомогою тесту Н.Г. Хитрової «Ділові ситуації» було виявлено, що керівники-організатори насамперед використовують у своїй управлінській діяльності комплекс реакцій вирішального типу (у середньому 47,5%), друге місце посідає комплекс реакцій самозахистного типу (у середньому 37,5%), останнє – комплекс реакцій перешкодно-домінантного типу (зустрічається лише в 15% випадків). Досліджувані інших статусних груп мають трохи вищі оцінки за шкалою ED (комплекс реакцій самозахистного типу) у порівнянні з оцінками організаторів, тобто 39,4% («рядові») та 38,9% («провідні»). Таким чином, організатори мають найбільшу націленість на вирішення ситуації, ніж представники інших статусних груп.

Висновки. У роботі визначено модель ділової людини, орієнтованої на успіх. Проведена діагностика індивідуально-психологічних властивостей, що сприяють професійній і діловій активності. Розроблено систему рекомендацій щодо саморозвитку ділової активності. Дослідження має наукове та практичне значення: його дані з визначення значущих особистісних структур

діяльності можуть бути використані в системі професійного відбору осіб, професійна діяльність яких передбачатиме тісні комунікативні взаємодії, здійснення професійних функцій управлінського спрямування.

Перспективи подальших досліджень в даній області. Результати дослідження можуть бути використані в психології праці, системі професійного відбору осіб, професійна діяльність яких передбачатиме здійснення професійних функцій управлінського спрямування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодалёв А.А. Общая психодиагностика / А.А. Бодалёв, В.В. Столин. – М. : Педагогика, 1987. – 303 с.
2. Вагнин И.О. Думай и побеждай: практическая психология / И.О. Вагнин. – М. : Педагогика, 2000. – 272 с.
3. Головин С.Ю. Словарь практического психолога / С.Ю. Головин. – Минск, 1997. – 800 с.
4. Карпов В.А. Психология принятия решения в профессорской деятельности / В.А. Карпов. – Ярославль, 2006. – 164 с.
5. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – Воронеж, 1996. – 400 с.
6. Крупнов А.И. Психофизиологический анализ индивидуальных различий активности личности / А.И. Крупнов. – СПб., 1993. – 72 с.
7. Крупнов А.И. Психология и психофизиология индивидуальных различий в активности и саморегуляции поведения человека / А.И. Крупнов // Сб. науч. тр. – Свердловск : ГПИ, 1995. – 113 с.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1985. – 304 с.
9. Мухина В.С. Проблемы формирования ценностных ориентаций и социальной активности личности / В.С. Мухина. – М., 2006. – 116 с.
10. Мухина В.С. Проблемы формирования ценностных ориентаций и активности личности в ее онтогенезе / В.С. Мухина. – М., 2001. – 170 с.
11. Мерлин В.С. Структура личности: характер, способности, самосознание / В.С. Мерлин. – Пермь, 2000. – 107 с.
12. Небылицын В.Д. Проблемы психологии индивидуальности / В.Д. Небылицын. – М., 2000. – 688 с.
13. Пачковський Ю.Ф. Соціопсихологія підприємницької діяльності і поведінки / Ю.Ф. Пачковський. – Львів, 2000. – 272 с.
14. Романовський О.Г. Проблеми формування особистості лідера / О.Г. Романовський. – Харків, 2000. – 193 с.
15. Русалов В.М. Предметный и коммуникативный аспекты темперамента человека / В.М. Русалов // Психологический журнал. – 1989. №1. – С. 10–21.
16. Собчик Л.Н. Введение в психологию индивидуальности // Л.Н. Собчик. – М. : Инс-т прикл. психол., 1998. – 512 с.